Téglagenetika

A lebombázott Santa Maria de Vilanova de la Barca templomtér regenerációja

Helyszínrajzi elrendezés: az új lakóépület az egykori temető helyén a templomtér kontextusát is átértelmezi

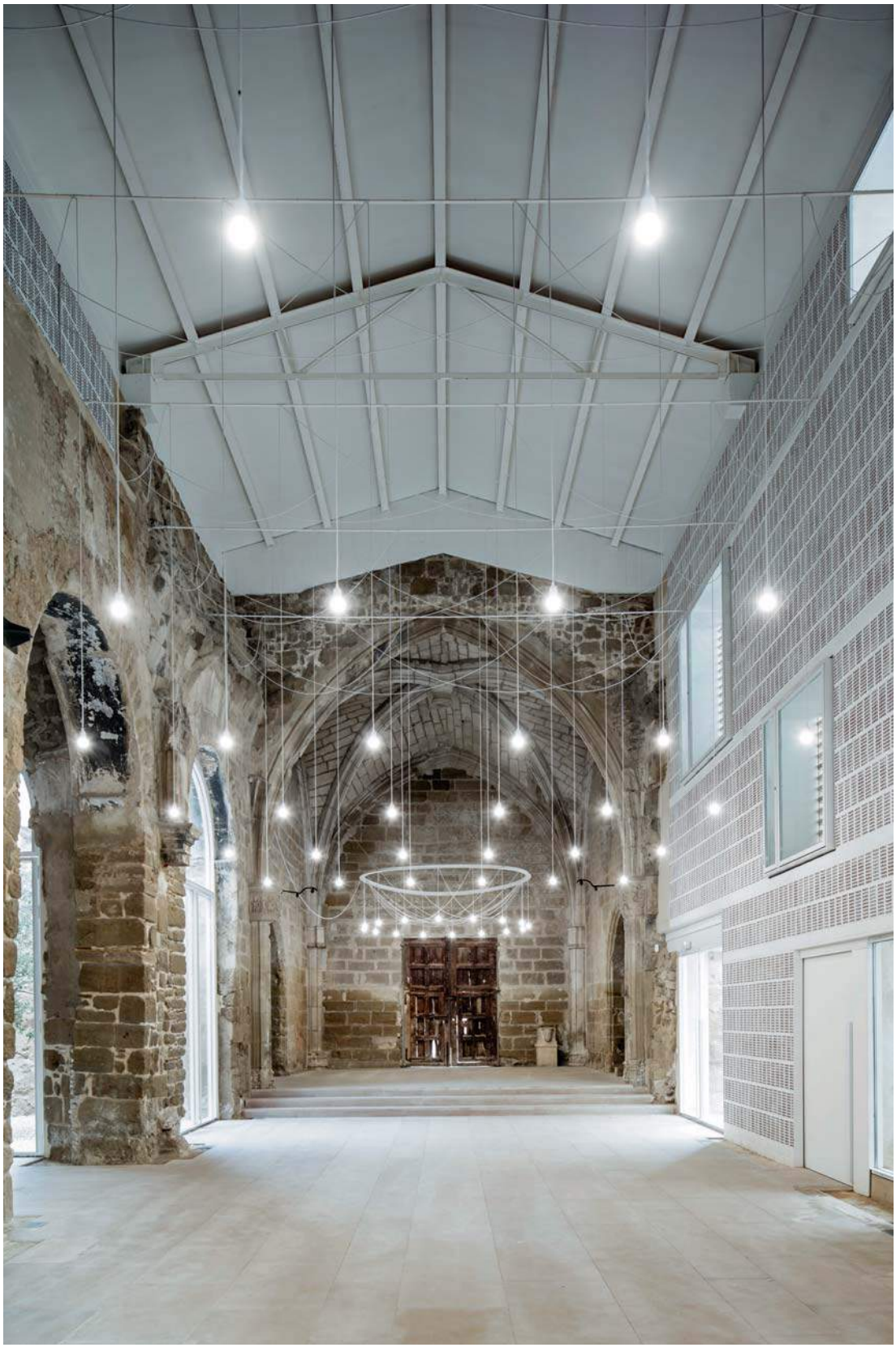

Rombolás és építés együtt alakítja a közös emlékezet terét

Átmeneti tér a lakóépület és a templomtér között

Emlékezés az építésre vagy emlékezés a pusztulásra? A huszadik században lebombázott emlékek helyreállítása, bemutatása ellentmondásos helyzetet alakít ki a társadalmi identitás, az építészeti tervezés és az örökségvédelem számára. A konfliktus tér értelmezéséhez az anyaghasználat adhat kiindulást. A tégla az őselemek, a föld, a tűz, a víz és a levegő szimbolikus elegye: léptékével, elemrendszerével az alapelemekhez való visszatérést és az újrakezdést ígéri.

Az anyagok metamorfózisa az építészetelméleti gondolkodás homlokterében áll. Moravánszky Ákos nemrég megjelent munkájában a huszadik századi tendenciák tükrében mutatja ki a semperi elmélet létjogosultságát [1], és a tégla alkalmazása különösen plasztikusan kirajzolja a szerkezetalakítás és a jelentéstársítás átalakulását. A téglaszerkezetek tektonikus archetípusai magukban hordozzák a primer jelentésrétegeket, és ezek az alaprétegek később tovább kombinálódtak a szerkezeti fejlesztések során kialakuló újabb és újabb homlokzati rendszerek adta lehetőségekkel. Ezzel, mintha az anyagok DNS-rendszerét szemlélnénk, a tégla atektonikus, illuzionisztikus szerepe alakult ki, miközben az anyag megőrizte azokat a kulturális jelentésrétegeket, amik az anyagtörténet archaikus korszakához kapcsolódnak. Az anyagban kombinálódó értékek lehetővé teszik az eltérő időszíkok és kulturális rétegek közötti kapcsolatteremtést. Ezt a közvetítő szerepet erősítette a huszadik század építészettörténetében búvópatakként végigvonuló „másik modern" folyamata is. Az alternatív tendeciák útkeresésében, a kulturális kontinuitás értelmezésében különös pozíciót alakított ki a tégla. Rudolf Schwartz, Heinz Bienefeld, Sigurd Lewerentz és Rafael Moneo táglaarchitektúrái nagy hatást gyakoroltak az elmúlt évtizedek építészetére, és ezzel úgy az európai, mint a hazai építészetben is generációk kapcsolódtak össze. Az elmúlt években azonban a kőműves hagyományokra épülő szemléletet felváltotta a technológia kísérletező megközelítése. Míg a huszadik század közepén Louis Kahn az anyag autonómiájára és genezisére hivatkozva alkotta meg boltöveit a késő modern építészet dogmáit felfüggesztve („Megkérdeztem, mit akar a tégla? – A tégla boltöv szeretne lenni!"), az újabb jelentésrétegeket már a Gramazio és Kohler robotikus programozott projektjei hívják elő.

Az anyagváltás elmélete az örökségvédelem és műemléki helyreállítás problémakörében sajátos értelmezési kereteket nyer. Régi és új viszonyában a szerkezetek „hiteles" megkülönböztetésében az anyaghasználat poétikus közvetítő szereppel bír. A műemlékek helyreállítási és bemutatási koncepcióinak két szélsőértéke között, azaz a közérthetőséget előtérbe helyezve a visszaépítés és a modernitás szellemét tükröző konfrontatívabb „megkülönböztetés" között az anyagváltásból építkező térrekonstrukciók adnak harmadik utat. Ebben az útkeresésben különösen felértékelődött a téglaarchitektúra kifejezőereje. A jellemzően kőfalazatú romok kiegészítésében a tégla olyan kisléptékű elemkészletet ad a tervezők kezébe, amellyel mintegy a műemléki falazatok kőelemeinek léptékével azonos elemekből, de mégis megkülönböztetett alapanyagból újragenerálhatóak a térhatárok. A tégla szövetszerű textúrája és a modulálásból adódó játéklehetőség a történeti terek és formák atmoszférájához is közel kerülhet úgy, hogy a konkrét formák imitációjától távolságot tart.

A térhatárok regenerálására tett kísérlet jelenik meg a katalán Lleida lebombázott templomának téglafalazatú helyreállításában. Az AleaOlea iroda érezhetően kereste az anyag iparági innovációiban rejlő lehetőségeket, miközben tudatosan is épített a közelmúlt keimelkedő építészeti eredményeire. A spanyol örökségvédelem rendkívül gazdag eszköztárat alakított ki az elmúlt évtizedekben, miközben az országban erős hagyományokkal bíró modern építészet hatása is megjelenik a kortárs beavatkozások eszköztárában. [2] A spanyol örökségvédelem kérdéseiről Kóródy Anna írt doktori értekezést, külön kiemelve a tervezésmódszertani aspektusokat. [3] Elemzésének fókuszában az absztarkció kérdése jelenik meg, amely lehetőséget ad a történeti és kortárs téralakítás közötti koncepcionális kapcsolatok kialakítására. Az AleaOlea iroda feladatértelmezése folytatja a kortárs spanyol építészet párbeszédét a múlt emlékeivel, mind az eszmei, mind a térbeli dimenziókat szemlélve.

A Nyugat-Katalóniában fekvő Lleida városa komoly

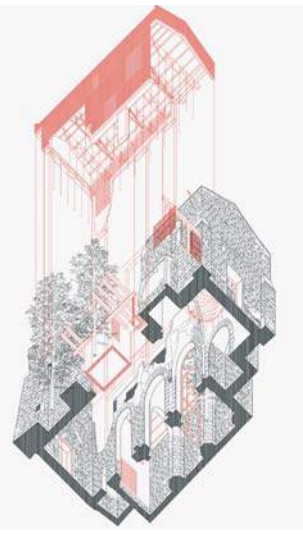

Axonometrikus koncepció: kerámiaburok a romokon

Építész: AleaOlea

Építész: Laia Renalias, Carles Serrano, Leticia Soriano, Roger Such (AleaOlea architecture & landscape)
Megbízó: Vilanova de la Barca Town Hall
Támogatók: Secretaria d'Habitatge i Millora Urbana. Generalitat de Catalunya; Vilanova de la Barca Town Hall; Incasol. Institut Català del Sol
Generálkivitelező: UTE Construccions Jaen-Vallés – Urcotex Inmobiliaria
Épületszerkezetek: Baldomer Ric
Statika: Campanyà Vinyeta SL
Fotó: Adrià Goula

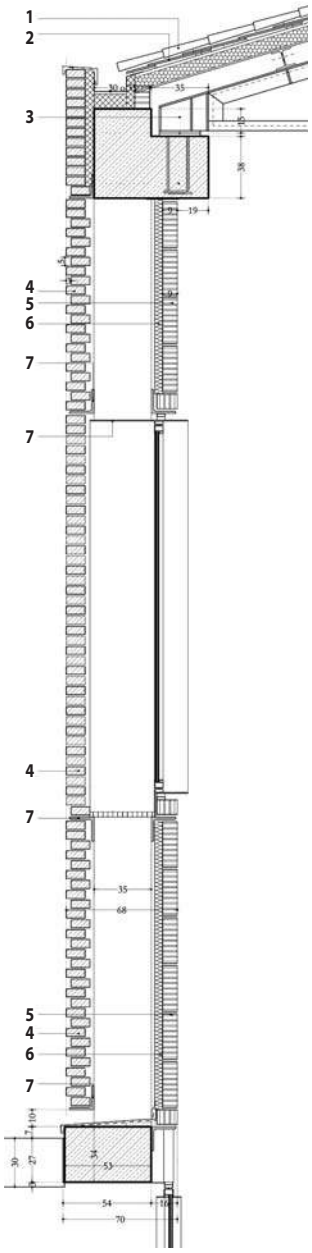

1. Kolostor cserépfedés lélegző alátétlapokkal
2. Faforgácslemez–extrudált polisztirol–faforgácslemez szendvicspanel mechanikai rögzítéssel
3. Hidegen hengerelt acél rácsostartó rozsdagátló és tűzgátló bevonattal
4. 24×11,5×5 cm téglából falazott, impregnált falazat
5. 28×12,5×9 cm téglából falazott, három rétegben műanyag festékkel festett falazat
6. Tűzgátló ás vízálló hő- és hangszigetelés átszellőztetett homlokzatokhoz
7. Melegen hengerelt, L150×150 mm-es profilokból készült, rozsdagátló bevonatos acél tartóváz

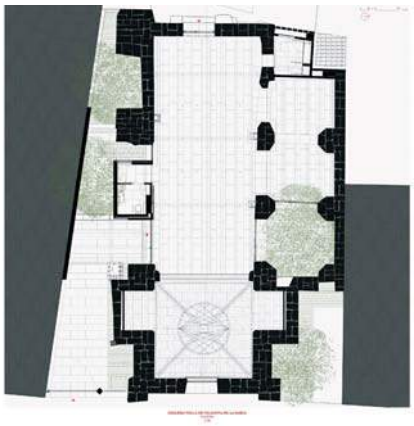

A templomtér alaprajzi elrendezése

károkat szenvedett el a spanyol polgárháború idején, a 13. században épült Vilanova de la Barca templomát is lebombázták. A gótikus templom 1936-tól egészen napjainkig elfeledett romterületként ékelődött a lakóépületek közé. Csak az apszist, a templomhajó egyes részeit és a nyugati homlokzatot sikerült megőrizni.

A fiatal katalán tervezőcsapat célja a templom elpusztult részeinek kiegészítése, az eredeti megjelenés helyreállítása volt, miközben a történeti teret egy új, többcélú közösségi térré alakították át. [4] Ezzel Spanyolországban sok más örökségvédelmi beavatkozáshoz hasonlóan a funkcióváltás ad lehetőséget az épület megújításához. [5] A formálással a régi és az új elemek közti építészeti párbeszédet kívánták létrehozni, ami múlt és jelen dialógusaként is értelmezhető.

A romok egy bazilikális térről beszélnek, amihez oldal kápolna és presbitérium csatlakozott. A belső tér 22×7 méteres alapterületével, 10 méteres belső magassággal intim atmoszférát ad. A keleti oldalon még ma is áll a két, valószínűleg román kori építésből fennmaradt oldalirányú támasz és az apszis 17. századból származó késő gótikus bordás boltozata. A templom falazatai eredetileg a környékbeli terméskőből épültek, amit egyaránt pusztított az idő és az időjárás eróziója. Nem csak a bombatámadás okozott azonban károkat, a közelmúltban egy családi ház épült a korábbi temető helyére, ezzel a falazatok állaga mellett az épület téri helyzete és értelmezése is sérült.

A projekt legfontosabb részei a kiegészítő tömegelemekre, azaz a homlokzat és tető megformálására fókuszálnak. A romokon sorról sorra rakva egy új, fehér téglafalazat jön létre, az elemek síkváltásából adódó játékkal pedig egy olyan szőtt architektúra alakul ki, amely könnyedségével mintegy textilszerűen lebeg a nehézkes kőfalazat felett. A külső homlokzat ablakok nélküli megjelenése tömör és szikár, de plasztikus felülete a középkori templom kőburkolatainak struktúráját reprodukálja. A kerámia a tetőfedésben is megjelenik, a téglát karakteres, domború arabcsempe-fedés váltja. Ezzel az új kiegészítést, mint egy keramikus héjat helyezték el tehát a romkontúron, amely bár megkülönböztetést nyer a maradványoktól, de sem anyagával, sem tektonikus rendjével nem válik el élesen a kőépítészet hagyományaitól. Egyszerre van jelen a megkülönböztetés és a folytonosság eszméje.

A belső fal fehér perforált téglából épül fel, ami a tervezői koncepció szerint „a régi és az új elemek közötti kontrasztot és diszkontinuitást erősíti." A héjszerű kiegészítéssel kívülről a templom eredeti tömegelrendezése áll elő, miközben a belső tér atmoszférája a szemlélődés szakrális helyeként artikulálódik. A projekt egy új alternatív bejáratot is felkínál: az egykori temetőterület transzformációjával egy új tér nyílik az épület és az időközben mellé épített lakóház között. A pergolával, a növényzet rendezésével és az esővíz elvezető szimbolikus helyzetével kialakított intim udvar előtérként fogadja a látogatókat.

A lleidai templom esetét érdemes tágabb európai kontextusba helyezni és párhuzamba állítani két másik huszadik században lebombázott történeti emlékkel: a köl-

Pusztulás és építés együtt jut kifejezésre a homlokzatképzésben

Az új téglaarchitektúra szövetszerű térhatárt alakít ki a külső és belső tér között

Az egyszerű, de rétegzett térszerkezet alkalmassá teszi a korábbi templomteret az új, többcélú közösségi használatra

ni Kolumba rehabilitációjánál és a Budavári Helyőrségi Templom tervezett helyreállításánál is a tégla jelent meg közvetítő elemként az építészek eszköztárában. A háborús bombázások során elpusztult történeti épületek eredeti állapota még ma is az élő emlékezet része. Még él az a generáció, amelyik járt az épületek tereiben, a fototechnika révén pedig pontos képünk van az épületekről. Épp ezért ezeknek az emlékeknek a „helyreállítása" a társadalom folytonosságának és identitásának fontos kérdése. A történelmi kataklizmák, a pusztulás ugyanúgy az emlékezet része, mint az elpusztított emlékek. A hiány ugyanúgy memento, mint a pusztulást megelőző korszakok öröksége. Az építészeti feladat ezekben az esetekben látszólag feloldhatatlan ellentmondást hordoz: egyszerre kellene bemutatni az elmúlt korszakok örökségét és pusztulását. A továbbélés és továbbépítés esszenciális elemeként jelenik meg ezekben a helyzetekben a tégla. A romokon sorról sorra rakott anyag a kontinuitás szimbóluma, miközben lehetőséget ad a távolságtartásra és a megkülönböztetésre is, amit nem csak az elvont örökségvédelmi elvek, de a jelen szerkezeti, technológiai és funkcionális igényei is megkövetelnek.

A Santa Maria de Vilanova de la Barca templom tervezői számára érezhetően előképet adott Peter Zumthor kölni Kolumba-átépítése. A kiegészítés romvédmű jellegű felfogása, a nyílások alakítása és a tégla pixelszerű alkalmazása egyértelműen köthető a svájci építész németországi tevékenységéhez. Zumthor szárazon rakott téglasorai az ideiglenes állagmegóvási technológiákat fordítja ki a lebombázott templom rehabilitációjában. A rom befalazott gótikus ablakai mára már ugyanúgy az emlékezet részévé váltak, mint az ép templom. [6] Németországban ugyanis a világháború éles választóvonalat képez a háború előtti és utáni korszakok között, a gyújtóbombák által okozott pusztítás egyfajta tisztítótűzként vonult be a közgondolkodásba. A német városok újjáépítésénél sokkal többet bontottak el, mint ami igazán szükséges lett volna. A tabula rasa szemlélet a közelmúlt emlékeitől való megszabadulás ígéretét hordozta. A helyreállítás épp ezért még az olyan kiemelt emlékek esetében sem jelenthetett visszaépítést, mint a kölni Kolumba. Az építész a befalazott romok továbbépítését fogalmazta meg, amikor téglasoraiból új, autonóm módon generált tereket alakított ki. Az anyagválasztásban, a tér- és tömegalakításban a léptékváltás többszintű generatív szemlélete jelenik meg. [7] Mindez egyfajta visszatérés az alapelemekhez és az alapformákhoz, ami szimbolikusan magában hordozza az újrakezdés lehetőségét is.

Az európai példák adhatnak mintát a kataklizmákkal sújtott Kárpát-medencei emlékek történelmi sorssal szembenéző, értő rehabilitációjához is. Hogyan viszonyuljunk a közelmúltban elpusztult emlékeinkhez? A budai polgárváros második világháború utáni helyreállításánál Jánossy György, Farkasdy Zoltán, Dragonits Tamás kísérletei nemzetközi viszonylatban is az örökségvédelem kiemelkedő példáit jelentették. A skandináv építészet és a modern alternatív irányzatok hatása alatt álló generáció számára a lágyabb anyaghasználat kínált adaptív tervezési eszközeket. A szemléletmód az építészeti generációk között is tovább élt. Az új évezred elején Balázs Mihály a budavári Helyőrségi Templom rehabilitációjára tett kísérlet. [8] A templomtér kortárs szemléletű helyreállítására – a lleidai és a kölni esethez hasonlóan, ugyanakkor időben azokat jóval megelőzve – a téglaarchitektúra adott kiindulást az építész számára, aki nem kívánta az egykori templomteret imitálni, visszaépíteni. Autonóm tervezőként a jelen pozíciójából egyszerre értelmezte a múlt örökségét, a közelmúlt pusztulását és a jövő lehetőségét. Bár sokakban elevenen élnek még az egykori templomtér konkrét emlékei, és a közgondolkodásban rendre felmerül az igény az elpusztult emlékek eredeti állapotának visszaépítésére, sorsunk megértésében szükségszerűen összefonódik az építés és pusztulás drámája. Ha bármelyiket is elfeledjük vagy tagadjuk, önmagunkat csapjuk be.

Wettstein Domonkos

Irodalom / References

[1] Moravánszky, Ákos: *„Stoffwechsel, Materialverwandlung in der Architektur"*, Birkhäuser, Basel, 2017.

[2] Kóródy, Anna – Vukoszávlyev, Zorán: „Built on Modernism: The theoretical basis of contemporary heritage preservation in the Spanish architectural scene", *Arquiteturarevista*, Vol 13, No 1 (2017), pp 9–20.

[3] Kóródy, Anna: „Folytonosság és újítás – Örökségvédelem és kortárs építészet határterületei Spanyolországban" [PhD doktori értekezés], BME Építészmérnöki Kar, Budapest, 2016.

[4] Renalias, Laia – Serrano, Carles – Soriano, Leticia – Such, Roger: „Intervención en la antigua Iglesia de Santa María de Vilanova de la Barca", *ConArquitectura*, Issue 62 (2017) pp 16-21.

[5] Kóródy, Anna – Vukoszávlyev, Zorán: „Tendencies of Contemporary Building Rehabilitations in Spain: The Evaluation of the Practice in the New Millennium Based on Functional Transformations", *Boletin Academico: Revista De Investigacion Y Arquitectura Contemporanea*, Issue 5 (2015), pp 1-10.

[6] Zumthor, Peter: *Bauten und Projekte* 1985–2013, Scheidegger & Spiess, Zürich 2014.

[7] Jószai, Ágnes: *„Vizuális lépték-és értékváltás Kortárs művészeti múzeumok egység-keresése"*, hozzáférhető: <http://dla.epitesz.bme.hu/append-files/416-ek_joszaiagnes_6.pdf> utolsó belépés: [2018-10-05].

[8] Somogyi, Krisztina (ed): *Balázs Mihály*, Kijárat, Budapest, 2016.